

RECENZJA

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani magister Joanny Byczek pt. „Zaburzenia skroniowo-zuchwowe a lęk związany z występowaniem na scenie u muzyków symfonicznych”.

Przedstawiona do recenzji praca liczy 115 stron, zawiera 34 tabele, 10 rycin oraz 179 pozycji cytowanej literatury. Układ pracy jest typowy, składa się z 9 rozdziałów, w tym Streszczenie – 2 strony, Wstęp – 33 strony, Cel pracy – 2 strony, Materiał i metodyka badań – 8 stron, Wyniki – 48 stron, Omówienie wyników i dyskusja – 20 stron, Wnioski – 2 strony oraz Bibliografia, Spis tabel i rycin oraz Załączniki. Układ pracy nie jest w pełni zgodny z wytycznymi do przygotowania typowej rozprawy doktorskiej.

Tytuł pracy

Tytuł pracy został sformułowany poprawnie i stanowi odzwierciedlenie zawartości recenzowanego opracowania. Zaburzenia skroniowo-zuchwowe u osób, które z racji wykonywanego zawodu przeciążają tę część narządu ruchu, są bardzo ważnym i niedostatecznie opracowanym w piśmiennictwie zagadnieniem fizjoterapeutycznym.

Podjęta przez Autorkę próba zmierzenia się z tym problemem w trakcie przygotowywania ocenianej dysertacji nie do końca się powiodła, gdyż niniejsza praca doktorska zawiera niestety błędy dotyczące nie tylko samego opracowania wyników przeprowadzonych badań, ale również samego ich zaplanowania.

Spis treści

Jeszcze przed samym spisem treści, zaraz po stronie tytułowej, Autorka umieściła załącznik (oświadczenie autora pracy), który bezwzględnie powinien znaleźć się na końcu pracy w rozdziale „Załączniki”. W samym spisie treści widać nieprawidłową numerację rozdziałów oraz częściowe błędne ich ułożenie. Wstęp powinien być pierwszym numerowanym rozdziałem doktoratu – w ocenianej pracy jest pozbawiony numeru, zaś numer 1. otrzymał jego podrozdział pt. Problematyka badań w świetle literatury”. Rozdział 2. Zatytułowany „Metodologia badań własnych” powinien być

rozdziałem nr 3, zaś numer drugi powinien stanowić „Cel pracy i pytania badawcze” nieprawidłowo umieszczony przez Autorkę – jako podrozdział – w „Metodologii pracy”. Te błędy spowodowały, iż wszystkie rozdziały w pracy są nieprawidłowo ponumerowane, a „Bibliografia”, która powinna być ostatnim numerowanym rozdziałem, w ogóle takowego nie posiada. Spis treści nie uwzględnia również streszczenia pracy.

Streszczenie

Ta część pracy (w języku polskim i angielskim) w swoim układzie i zawartości nie budzi zastrzeżeń.

Wstęp

W tym miejscu dokonuję oceny nie tylko tej części pracy, która została ujęta pod tym właśnie tytułem, ale również całego rozdziału „Problematyka badań w świetle literatury”.

Część teoretyczna ocenianej pracy została napisana jako tekst podzielony na podrozdziały, co pozwoliło na pewne uporządkowanie treści w nim zawartych, jednak również tutaj Autorka nie ustrzegła się błędów.

W tej części pracy Autorka omawia po pierwsze problematykę zaburzeń stawów skroniowo-zuchwowych u muzyków, z uwzględnieniem wpływu konkretnego instrumentu muzycznego na biomechanikę pracy w/w stawów oraz innych tkanek trzewioczaszki. Po drugie opisuje determinanty biomechaniczne oraz psychosomatyczne wpływające na powstawanie omawianych zaburzeń oraz szeroko odnosząc się do stresu jako bardzo ważnego czynnika ryzyka powstawania tych zaburzeń. Tematyka rozdziału w pełni odpowiada tytułowi pracy i problemowi badawczemu, a większość podrozdziałów napisana jest ciekawie i przystępnie. Niestety w tej części pracy pojawiają się powtórzenia (akapity o bardzo podobnym brzmieniu) np. pierwsze 4 akapity na stronach 11 i 12 powielają to, co zostało już napisane wcześniej, a niektóre zdania wstępu mają wręcz identyczne brzmienie np. zdanie ze strony 7. brzmiące „Wolne stanowiska w orkiestrach są zwykle zajmowane przez zwycięzców przesłuchań lub konkursów muzycznych” oraz zdanie ze strony 11. „Wolne stanowiska w orkiestrach są zwykle zajmowane przez zwycięzców przesłuchań i konkursów muzycznych” czy zdanie zamieszczone ponownie na stronie 7. brzmiące „Podczas gry na instrumentach muzycznych możliwości zmiany pozycji szyi, tułowia i kończyn górnych są niewielkie” oraz zdanie ze strony 12. „Na instrumentach muzycznych gra się z niewielką zmiennością pozycji szyi, tułowia i kończyn górnych”. W podpisie ryciny nr 6 brakuje odniesienia do piśmiennictwa lub informacji, że graf jest autorstwa własnego.

W części pracy, którą Autorka zatytułowała jako „Wstęp” ostatnim akapitem jest cel badania, co jest praktyką niespotykaną w układzie prac doktorskich, charakterystyczną natomiast dla publikacji czasopiśmienniczych. W całej teoretycznej części ocenianej pracy brakuje natomiast podrozdziału „Uzasadnienie podjęcia tematu badawczego”, w którym zazwyczaj autor podkreśla co jest nowatorskiego, a nawet unikatowego w przeprowadzonych przez niego badaniach.

Cel pracy

Jak już wcześniej wspomniałam, cel pracy został nieprawidłowo umieszczony jako podrozdział rozdziału „Metodologia” i został nieprawidłowo sformułowany. Cel pracy powinien być jednozdaniowy i stanowić w dużej mierze powtórzenie tematu pracy. Autor może natomiast przedstawić cele dodatkowe, które doprecyzowują lub poszerzają cel główny. Nieprawidłowym jest – tak jak to zrobiła Autorka niniejszej pracy – opisywać cel jako kilka podpunktów.

Postawione pytania badawcze odnoszą się do celu badań i podjętego tematu badawczego, jednak ich forma w kilku punktach nie jest prawidłowa. Po pierwsze, każde pytanie badawcze powinno odnosić się do grupy osób, które brały udział w projekcie, a więc powinno zawierać sformułowania typu „u badanych osób”, „w badanej grupie” etc., w przeciwnym wypadku pada sugestia, że wyniki badań własnych odnoszą się do całej populacji np. badanych muzyków, a tak z reguły nie jest, gdyż podstawą badań populacyjnych są m.in. olbrzymie liczebności, zazwyczaj nie osiągane w badaniach do doktoratu. Po drugie, każde pytanie badawcze powinno być sformułowane w pełni i nie stanowić częściowej kontynuacji pytania wcześniejszego, jak to ma miejsce w przypadku pytania nr 3 recenzowanej pracy, które w brzmieniu „Czy jest ona zróżnicowana w zależności od rodzaju instrumentu?” bez pytania poprzedniego jest niezrozumiałe.

W tej części pracy Autorka przedstawia dwie ryciny (również bez odwołania do literatury), które nie powinny się tutaj znaleźć.

Metodologia badań własnych

Pierwszy podrozdział „Metodologii” zatytułowany „Problem badań” jest w zasadzie podsumowaniem wstępu i nie powinien znaleźć się w tej części pracy. Podrozdział drugi „Osoby badane” powinien raczej nosić tytuł „Charakterystyka badanych osób”, a jego zawartość w niewystarczający sposób opisuje badanych muzyków. Autorka podaje w zasadzie tylko podział na płeć badanych z uwzględnieniem miejsca ich pracy (Filharmonia Narodowa i Opera Narodowa), ale nawet ta informacja jest niepełna, gdyż zawiera tylko dane liczbowe (Tabela 1.), bez żadnych innych opracowań statystycznych, a także informację o posiadanym wykształceniu wyższym muzycznym badanych osób, jednak bez żadnych danych liczbowych czy chociaż słowa „wszyscy”, które

pozwoliłoby się domyślić jakiego odsetka badanych to zdanie dotyczy. Kolejna informacja określająca rodzaj instrumentu na jakim grały badane osoby jest opisana słownie i liczbowo, jednak pomiędzy jednym a drugim opisem Autorka wstawiła rycinę i akapit, które po pierwsze zaburzają czytanie podrozdziału, a po drugie są informacjami, które powinny znaleźć się we wstępie, a nie w metodyce badań. Dodatkowo w tabeli podającej liczebności kobiet i mężczyzn w zależności od instrumentu, na którym grali, brakuje danych procentowych w odniesieniu do płci (Autorka podaje te dane tylko w odniesieniu do instrumentów). W całym podrozdziale nie ma wzmianki o np. masie ciała i wysokości ciała badanych osób, które to informacje stanowią bazową charakterystykę grupy w badaniach medycznych. W odniesieniu do ocenianej pracy, istotny opis badanych muzyków stanowiłoby również określenie np. ilości lat grania na danym instrumencie, ilości i czasu ćwiczeń tygodniowo poświęconych na ćwiczenia gry na instrumencie czy może ilości występów czy spektakli, w których brali udział w ostatnim np. półroczu czy roku poprzedzającym udział w projekcie badawczym. Opis podziału badanych na grupy jest poprawny, chociaż opis tekstowy budzi pewne zastrzeżenia, gdyż 3 pierwsze grupy są opisane w podpunktach (1, 2 i 3), zaś czwarta opisana jest słownie od nowego akapitu i dopiero w Tabeli 3. ma narzucony numer. Na końcu tego podrozdziału Autorka ponownie zawiera informacje, które powinny być zawarte we Wstępie, a nie w Metodologii. W tym podrozdziale brakuje również opisu kryteriów kwalifikacji do badań.

Podrozdział drugi zatytułowany „Metody badań” stanowi opis narzędzi badawczych i procedur badań, jednak jego kształt budzi zastrzeżenia. Opis trzech kwestionariuszy stanowiących narzędzia badawcze jest poprawny, choć i tutaj Autorka nie ustrzegła się błędu zamieszczania informacji niezwiązanych z metodyką czy braku informacji potrzebnych (dotyczy kwestionariusza K-MPAI – brak podanego tłumaczenia nazwy kwestionariusza na język polski, a akapit drugi dotyczący tego narzędzia powinien być usunięty). W opisie procedur badań tylko akapit pierwszy odnosi się do procedur, zaś akapit drugi dotyczy narzędzi badawczych, a akapit trzeci opisuje badanie kliniczne, które nie jest procedurą tylko metodą badań. Sam opis badania klinicznego jest zdecydowanie niewystarczający. Autorka w zasadzie tylko wymienia, co robiła, w żaden sposób nie opisując metody wykonania poszczególnych pomiarów np. „Oceniono bolesność ruchów i struktur twarzoczaszki oraz dźwięki towarzyszące ruchom żuchwy”. Moje pytanie zatem brzmi: „W jaki sposób oceniano bolesność – jakąś skalą?, metodą zero – jedynkową? jakie ruchy oceniano, jakie struktury?” etc.

Podrozdział „Opracowanie statystyczne” nie zawiera zastosowanych metod statystyki opisowej, choć Autorka w pracy wykorzystuje liczebności i wartości procentowe. Opis metod analizy statystycznej jest poprawny, bardzo dużym błędem jest natomiast brak informacji na temat przyjętego poziomu istotności statystycznej, co w zasadzie podważa wiarygodność całego rozdziału „Wyniki” i nie pozwala na sformułowanie wniosków.

W tym miejscu pracy należy również odnieść się do całej koncepcji badań, która moim zdaniem zawiera błędy. Największym problemem w ocenianym projekcie jest brak programu terapeutycznego, który jest podstawą prac doktorskich z zakresu fizjoterapii. Jednorazowy pomiar (ilość wykorzystanych narzędzi badawczych nie ma znaczenia) nie jest wystarczający do napisania pracy doktorskiej, chyba że brak interwencji terapeutycznej jest równoważony liczebnością grupy badanej (badania kohortowe) i nowatorskością podjętego problemu badawczego. W niniejszej pracy zostały spełnione te warunki, a szczególnie pierwszy, gdyż 97 muzyków nie stanowiło wystarczającej, a zarazem reprezentatywnej, grupy badanej – w badaniach kohortowych liczebności osób badanych są określane w setkach lub nawet w tysiącach.

Wyniki

Rozdział wyniki został podzielony na podrozdziały odpowiadające celom pracy, jednak pomimo tego ta część pracy nie jest zbyt czytelna. Jej mała przystępność wynika z błędów zarówno edytorskich jak i merytorycznych. Jedną z pierwszych nieprawidłowości jest niejednorodność opisu wyników, która w zależności od podrozdziału dotyczy raz wszystkich badanych osób, raz osób badanych w podziale na grupy, nigdzie zaś Autorka nie opracowuje danych w odniesieniu do płci, pomimo, iż zadała pytanie badawcze, które uwzględnia tę cechę oraz w metodyce badań opisała badanych z uwzględnieniem ich płci właśnie. Autor pracy powinien zdecydować, jaki system prezentowania danych stosuje i po pierwsze powinien go konsekwentnie utrzymywać w całym rozdziale Wyniki, a po drugie zadbać by ten system był spójny zarówno z opisem grup w rozdziale Metodologia, jak i z zadanymi pytaniami badawczymi. Kolejnym błędem w omawianym rozdziale jest nieprawidłowy sposób opisu danych, polegający na wymiennym sposobie prezentowania tekstu i tabel. W niektórych miejscach Autorka najpierw stosuje zbiorczy opis tekstowy, a następnie umieszcza kolejno kilka tabel (str. 46 – 50), przy czym w opisie tekstowym brakuje odniesienia do wszystkich tabel. W innych miejscach (np. str. 57, 66 – 76) Autorka najpierw umieszcza tabelę, zaś opis tekstowy lokalizuje za nią. Wyniki powinny być opisane wg wzoru: tekst → tabela, tekst → tabela, konsekwentnie w całym rozdziale. Kolejnym błędem, który można zauważyć w tej części pracy jest brak kompatybilności prezentowania danych z opisem narzędzi badawczych w rozdziale Metodologia badań, czyli nie została zachowana kolejność opisywania wyników zgodna z kolejnością prezentowania metod badawczych w rozdziale Metodologia badań, co bardzo utrudnia analizę danych. Dodatkowo Autorka nie zamieściła żadnych wzorów używanych w badaniach kwestionariuszy ani kart badania (w Załącznikach) oraz części z nich nie opisała w rozdziale Metodologia badań, przez co czytelnik nie wie skąd nagle we wynikach pojawiły się nieomówione nigdzie wcześniej wskaźniki czy objawy. W tym rozdziale pojawiają się również tabele (np. tabela 14, 15 i 16), w których nagłówki są

identyczne i nieprawidłowo opisują dane zawarte w tabeli. Wiele tabel jest również mało czytelnych, ponieważ Autorka stosuje w nich skróty, które nigdzie nie są wyjaśnione, wyjaśnia natomiast rzeczy, które nie są niezbędne do zrozumienia prezentowanych danych (np. tabela nr 30 – wyjaśnione jest co oznacza zwiększenie wartości wskaźnika, a nie wyjaśnione jest czym jest litera „M” w nagłówkach tabeli). Podrozdział 3.7. „Predyktory zaburzeń skroniowo-zuchwowych i lęku przed występowaniem” napisany jest w sposób niezrozumiały. Autorka m.in. opisuje czynniki, które były poddane analizie (str. 71), a nigdzie w rozdziale nie ma pokazanych wyników tej analizy, opisy do tabel znajdują się zarówno przed jak i po nich oraz w tekście pojawiają się opisy, które nie znajdują żadnego potwierdzenia w prezentowanych danych np. na stronie 72. „silnego lęku przed występowaniem na scenie można oczekiwać u kobiet i osób ujawniających mniej optymistyczne nastawienie do życia...” Rozdział ten nie może być oceniony pozytywnie również z powodu braku podania w Metodologii wielkości wartości p dla jakiej przyjęto istotność statystyczną, co powoduje, że zawarte w rozdziale Wyniki dane są niestety bezwartościowe.

Dyskusja

Dyskusja prowadzona jest w kilku zakresach tematycznych, jednak ani jej zawartość nie do końca odpowiada wynikom badań ani układ nie jest prawidłowy. Dyskusja poprowadzona jest chaotycznie, w wielu jej miejscach pojawiają się dość obszerne akapity, które powinny znaleźć się we Wstępie (np. opis częstości występowania obciążeń układu stomatognatycznego u muzyków, na str. 74), w niektórych akapitach Autorka opisuje metodykę badań, która nie została w ogóle wspomniana w rozdziale Metodologia (str. 75 sumaryczny wskaźnik objawów układu stomatognatycznego), zaś opisywanie wyników badań własnych w odniesieniu do płci badanych osób jest nieuprawnione, ponieważ w rozdziale Wyniki brakuje takich analiz. Autorka stosuje w tym rozdziale również niejednorodny system cytowania literatury, w niektórych miejscach nawet nieprawidłowy (np. str. 77 jest Van Selms, Wiegiers, Lobbezoo, 2019, a powinno być albo Van Selms i wsp. 2019 albo Van Selms, Wiegiers, Lobbezoo, Visscher 2019 czyli albo wymieniamy tylko pierwszego autora, resztę zastępując skrótem „i wsp” albo wymieniamy wszystkich autorów bez wyjątku. Można też wymienić np. trzech pierwszych, tak aby różnicować artykuły wydane w tym samym roku, ale innych współautorów trzeba zaznaczyć wzmiankowanym już skrótem „i wsp.”). Nieprawidłowe cytowanie literatury w ocenianym rozdziale jest również widoczne w opisie doniesień innych autorów, które Autorka niniejszej pracy ogólnikowo przytacza, zamiast podać konkretne dane liczbowe i jednozdaniowy opis metodyki.

Układ rozdziału Dyskusja w ocenianej pracy jest nieprawidłowy, ponieważ przede wszystkim Autorka miesza doniesienia innych autorów z wynikami badań własnych. Prawidłowo poprowadzona dyskusja powinna składać się z akapitów, z których każdy dotyczy jednego problemu badawczego i w

którym najpierw opisane są wyniki badań innych, a na końcu następuje krótkie odniesienie do wyników badań własnych. W dyskusji nie powinno się również zamieszczać żadnych form graficznych takich jak wykresy, tabele czy ryciny, jak to ma miejsce na stronie 90 ocenianej pracy.

W rozdziale Dyskusja Autorka umieszcza również zdanie podważające wartość jej własnych badań, a dodatkowo będące w wyraźnej sprzeczności ze zdaniem zawartym we Wnioskach. Otóż w Dyskusji Autorka pisze (str. 85, pierwsze zdanie ostatniego akapitu), iż „Wyniki badań dowodzą istnienia zaburzeń skroniowo-zuchwowych z lękiem związanym z występowaniem na scenie, depresją i stresem (Manfredeni i inni, 2003)”. Rodzi się zatem pytanie, co takiego wnoszą w takim razie jej badania własne, skoro główny problem badawczy niniejszego doktoratu został już udowodniony naukowo? Na dodatek na stronie 93 Autorka pisze, iż „Zgodnie z najlepszą wiedzą niniejsze badanie jako jedyne dotyczy problemu zaburzeń skroniowo-zuchwowych rozpatrywanego ze względu na występowanie lęku związanego z występowaniem na scenie...”. Te dwa zdania stoją w całkowitej sprzeczności ze sobą i również podważają wiarygodność i nowatorskość badań własnych Autorki ocenianego doktoratu.

Wnioski

W pracy zawarto 7 wniosków, które odpowiadają na zadane pytania badawcze, jednak są nieprawidłowo sformułowane. Po pierwsze Autorka w żadnym wniosku nie podaje czy uzyskane zależności były czy nie były istotne statystycznie, a na dodatek stosuje określenia, których być tam nie powinno czyli „należy oczekiwać”, „może być powiązana”, „prawdopodobnie” etc. W tej części pracy Autorka powinna jasno i zdecydowanie odnieść się do uzyskanych wyników jednoznacznie wskazując na istotne lub nieistotne zależności, odnosząc się (opcjonalnie) do siły i kierunku tych zmian. Ponadto wniosek nr 2 nie wynika z przeprowadzonych badań, wniosku nr 3 nie można ocenić, ponieważ źle zadano pytanie badawcze o tym samym numerze, a wniosek nr 6 nie w pełni odpowiada na zadane pytanie badawcze.

W tej części pracy pojawia się także obszerny (jednostronicowy) fragment tekstu, starający się wyjaśnić wartość badań własnych, zarówno z naukowego jak i praktycznego punktu widzenia. Niestety po pierwsze rozdział Wnioski nie jest miejscem na takie wyjaśnienia, a po drugie praca nie posiada ani waloru nowatorskości, czego uzasadnienie zawarłam podczas omawiania rozdziału Dyskusja, ani waloru praktyczności, gdyż brak programu fizjoterapeutycznego powoduje, iż praktykujący fizjoterapeuta nie może z tych badań skorzystać np. przy tworzeniu własnego programu leczenia.

Piśmiennictwo

Do napisania ocenianej pracy wykorzystano 179 pozycji piśmienniczych, w większości obcojęzycznych, ułożonych alfabetycznie, o jednorodnym i poprawnym sposobie zapisu. Dobór tematyczny literatury jest poprawny, jednak jej ilość jest zbyt duża – Autorka powinna po krytycznej analizie piśmiennictwa odrzucić pozycje powielające doniesienia lub pozycje stare (ponad 10 – letnie), które również pojawiają się w spisie.

Spis rycin i tabel oraz aneks

Spis rycin i tabel jest poprawny, natomiast w Aneksie znajdują się 3 tabele, które moim zdaniem powinny znaleźć się w Wynikach, lub na które Autorka powinna się w Wynikach powołać, brakuje natomiast wzorów użytych w badaniach kwestionariuszy kart badania oraz ewentualnych oświadczeń.

Reasumując, pomimo iż podjęty przez Autorkę temat jest bardzo ciekawy i niewątpliwie ważny, oceniana praca – w mojej opinii – w swoim kształcie i założeniach nie spełnia wymogów stawianych pracom doktorskim.

